

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

СТУПАН ВІКТОРІЯ ЛЕОНІДІВНА

ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКИХ БІБЛІОТЕК ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ КУЛЬТУРНИХ
ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯ У 1921 – 1929 РР.

Спеціальність І7.00.08
"Теорія та історія культури"

АВТОРЕЗЕРАТ .
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

КИЇВ – 1995

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському державному інституті культури

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор
СКИІАР Валентина Кирилівна

Офіційні опоненти:

1. Доктор історичних наук Даниленко Віктор Михайлович

2. Кандидат історичних наук Волощенко Аза Кирилівна

Провідна організація: ЦНБ ім.В.І.Вернадського НАН України

Захист відбудеться о _____ годині 25 травня 1995 р. на
сіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.34.02. при Київському
державному інституті культури /Київ, вул.Щорса,36/

І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

А к т у а л ь н і с т ь д о с л і д ж е н н я. У розбудові і духовному відродженні незалежної Української держави суттєву роль відіграє національна історико-культурна спадщина. Повноцінна реалізація завдань культурного відродження потребує звернення до його витоків, в тому числі у сфері бібліотечної справи. Глибоке розкриття історії бібліотечної справи в Україні неможливе без вивчення історії розвитку бібліотечної справи в окремих, найбільш розвинутих в економічному, науковому, культурному відношенні міс-тах. В цьому контексті дослідження історії розвитку та діяльності бібліотек м.Києва у 20-х рр. ХХ ст. становить певний інтерес для науки, сучасних бібліотекознавців, працівників бібліотек різних систем і відомств.

Дослідження, проведені в архівах м.Києва, Інституті історії НАН України, київських бібліотеках, дозволяють нам розглянути пи-тання організації діяльності бібліотек м.Києва у 1920-х рр. та про-аналізувати форми роботи, які використовувались бібліотечними пра-цівниками в даний період. Сьогодні особливого значення набувають питання організації бібліотечної громадськості навколо єдиного центру для спільного пошуку шляхів поліпшення стану бібліотечної справи. Тому, важливим є повернення до історичного минулого, до досвіду, накопиченого учасниками Київського бібліотечного об'єднан-ня.

Отже, дослідження розвитку та діяльності бібліотек м.Києва в 1921-1929 рр. по забезпеченню культурних потреб населення є ак-туальним і сприяє задоволенню наукових інтересів бібліотекознавців та фахівців в галузі бібліотечної справи. Воно допоможе якісно і по-новому підійти до розробки проблем бібліотечної діяльнос-ті на сучасному етапі.

С т а н н а у к о в о ї р о з р о б к и т е м и. Проведе-ний науковий пошук та аналіз наукових праць, розрізнених докумен-тальних джерел дозволяє нам виділити публікації, в яких простежу-ються загальні тенденції розвитку бібліотечної справи в Україні в радянський час та розглядаються різні напрямки бібліотечної діяль-ності. Бібліотекознавці В.С.Бабиц, Є.В.Гімальдінова, Ф.О.Щенко, Т.І.Ківшар, Л.П.Одинока, О.К.Олійниченко, Т.П.Самійленко, В.К.Скнар, Є.П.Тамм, А.С.Чачко, Г.М.Шевчук розробили наукові підходи щодо вив-чення бібліотечної справи в Україні, які були використані нами для обґрунтування теоретичних ~~засад дослідження. При вивченні стану~~

бібліотечної справи у м.Києві в 20-ті роки ХХ ст.нами були проаналізовані документи, які дають можливість розглянути різнобічну діяльність київських бібліотек по задоволенню культурних потреб населення. Особливої уваги заслуговують статті 1920-х рр., автори яких безпосередньо брали участь у бібліотечному будівництві в м.Києві в досліджуваній період.

Публікації, виявлені при дослідженні, дають уяву про організацію обслуговування населення м.Києва бібліотечними працівниками в 1920-ті роки. Структурно-змістовні особливості бібліотечної системи м.Києва в той час розглядались в роботах Й.Залевського, В.Кірова, А.Кровицької. Проблемам розвитку та діяльності окремих київських бібліотек, підлеглих Наркомосвіті, присвятили свої статті М.Балк, О.Бевзо, С.Гольденберг, І.Левіт, І.Мітельман, О.Руденчик. Однак, для цих публікацій характерне дещо спрощене викладення матеріалу, описовість. Представлені в них факти досить уривчасті, епізодичні, а цифри, які там наводяться, інколи суперечливі.

Серед бібліотечних діячів, котрі в своїх працях висвітлювали діяльність київських бібліотек, бібліотечне життя м.Києва в 1920-ті рр. взагалі, окремо необхідно виділити імена Д.А.Балики, Я.М.Керекеза, Н.Я.Фрідьєвої. Їх науковий доробок представляє наукову цінність для сучасних фахівців та науковців в галузі бібліотечної справи. В ході дисертаційного дослідження нами були виявлені окремі видання та журнальні статті Л.Биковського, опубліковані в Берліні, Мюнхені, Подебрадах. Знаходячись в еміграції, автор звертається до проблем, пов'язаних з діяльністю УНІК"у, Національної бібліотеки України, висвітлює загальні питання бібліотечної справи.

В ході розвитку бібліотечної справи масові бібліотеки координували свою діяльність з профспілковими бібліотеками. Цей процес спостерігався вже в 20-х рр. Тому, хоча діяльність профспілкових бібліотек м.Києва не є головною темою нашого дослідження, заслуговують на увагу матеріали про бібліотечну роботу спілки радторгслужбовців, кооперації, які представили на сторінках періодики С.Гінзбург, В.Красовський. Вони доповнюють наші відомості про бібліотечну роботу в м.Києві і сприяють створенню цілісної картини бібліотечного життя цього міста в 1920-ті рр.

У процесі вивчення досвіду київських бібліотек, накопиченого в 20-х рр., особлива увага зверталась на публікації, які висвітлюють діяльність київських громадських бібліотечних організа-

цій та об'єднань, що створювалися і діяли на той час, роботу бібліотечних форумів, які проходили в м.Києві. Цією проблематикою займалися П.Зенкович, Я.Керекез, Я.Маяковський, Н.Фрідвеа. Завдяки роботам згаданих авторів створені умови для дослідження історії виникнення Київського бібліотечного об'єднання, його організаційної структури та основних напрямків діяльності.

Звичайно, відомості, наведені в публікаціях 20-х років ХХ ст., не дають повної уяви про стан бібліотечної справи у м.Києві, але вони є базою для більш поглибленого аналізу процесів, що відбувалися в бібліотечному житті м.Києва в 1920-ті роки.

Сучасні дослідники недостатньо уваги приділяють вивченню питань організації бібліотечної справи у м.Києві в досліджуваній період. Деякі публікації Г.І.Ковальчук, Н.В.Козакової дають уяву про діяльність УНІКУ. З матеріалами про життя та діяльність бібліотечних діячів 20-х рр., що працювали у м.Києві, можна ознайомитись у роботах І.А.Каганова, С.Коломського, М.Коломіїцевої, І.Корнейчика, Н.Боролевич та ін.

Для об'єктивного висвітлення розвитку бібліотечної справи у м.Києві на протязі означеного історичного відрізка ми мали потребу у зверненні до праць істориків, які досліджували соціально-економічні та культурні процеси, що відбувалися в Україні, і, зокрема, в м.Києві в 20-ті роки ХХ ст. Нами були використані загальнонаукові, фундаментальні праці з історії України М.Грушевського, І.Крип'якевича, Н.Полонської-Василенко, О.Субтельного, сучасні публікації В.Даниленка, С.Кульчицького, Ю.Курносова, Г.Касьянова. Надзвичайно важливими для дисертаційного дослідження також є публікації, безпосередньо присвячені історичному минулому м.Києва. Це роботи М.Верлинського, Є.Бол, С.Бфремова та ін.

Проте, всі охарактеризовані праці свідчать про необхідність всебічного дослідження бібліотечної діяльності у м.Києві в 1920-х рр., оскільки в них висвітлювалися лише окремі напрямки розвитку бібліотечної справи в м.Києві.

Хронологічні рамки дослідження. Період 1921-1929 рр. обраний автором не випадково, адже в "20-х рр. ХХ ст. віками поневолення український народ переживав бурхливе відродження, пробудження національної самосвідомості і самоповаги".

І. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. - К., 1993. - С.194.

В 1921-1923 рр. урядом України закладалися основи розвитку культури, бібліотечної справи. Тому розглядати питання розвитку та діяльності бібліотек м.Києва по забезпеченню культурних потреб населення з 1921 р. є доцільним.

Як свідчать документи, в 20-х рр. ХХ ст. в Україні відбувалося становлення мережі бібліотек: масових, наукових, галузевих, їх зростання та зміцнення. Завдяки політиці „українізації“, яка проводилася у той час, бібліотечні працівники дістали можливість формувати фонди бібліотек літературою, виданою мовами різних національностей, що проживали в Україні. Для більш повного забезпечення інформаційних, культурних потреб населення створювалися окремі бібліотеки, які обслуговували представників певної національності і формували свої фонди переважно літературою на мові цієї національності. Так, у 20-х роках в м.Києві відкрилася Польська державна бібліотека, Єврейська державна бібліотека, які на кінець 20-х років ХХ ст. перетворилися у крупні методичні центри для бібліотек нацменшин в Україні.

В цей період бібліотеки разом з іншими установами культури та учбовими закладами розв'язували багато проблем, в тому числі вони взяли участь у боротьбі з неписьменністю, організовували численні масові заходи, які допомагали населенню підвищувати свій освітній, культурний рівень.

В 1920-х роках для бібліотечних працівників було характерним пошук форм активізації своєї діяльності, практичної, методичної допомоги. В той час в багатьох містах України: Києві, Одесі, Харкові, Полтаві та інших, створювалися бібліотечні об'єднання, головним завданням яких було підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів, організація методичної діяльності. В 1924 р. було організоване Київське бібліотечне об'єднання. Наради, семінари, конференції, курси, які влаштовувалися учасниками Київського бібліотечного об'єднання, сприяли обміну досвідом між бібліотекарями, поширенню їх знань, підвищенню професійної майстерності. В цілому діяльність Київського бібліотечного об'єднання справила значний вплив на розвиток бібліотечної справи у м.Києві.

Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. відбувається згортання українізації, починаються теоретичні дискусії на „книгознавчому фронті“, падає пріоритет ідейної спрямованості. Н.Ф.Королевич, характеризує цей період, відзначає „Великим піднесенням закінчувалися 20-ті роки в Україні. Це був час розквіту і надій вітчизняної науки і культури, період національного відродження. А далі наступили тяжкі для україн-

сього народу 30-ті роки. З Української академії наук було вирвано найкращі сили, репресовано тисячі письменників, діячів культури. Загинули меженківський УНІК, бібліологічне товариство, припинили існування "Бібліологічні вісті". На початку 30-х років "псевдовчені" розпочали у пресі, на конференціях і нарадах атаки "наукового невігластва" на здобуття книгознавства, бібліотекознавства, і бібліографії 20-х років".¹ Тому історичний період, обраний автором, завершується 1929 роком.

Д о с т о в і р н і с т ь дослідження підтверджується шляхом комплексного використання системи взаємодоповнюючих методів вивчення даної проблеми, широкої джерелознавчої бази, результатів аналітико-синтетичної обробки вивчених матеріалів.

М е т о д о л о г і ч н о дисертація ґрунтується на загальнонаукових принципах пізнання: історичному, логічному, системному та інформаційному.

Вірогідність наукових положень та висновків забезпечується використанням комплексу взаємодоповнюючих методів історичного дослідження:

- історико-генетичного,
- історико-порівнювального,
- історико-типологічного,
- історико-системного.

При використуванні того чи іншого загальноісторичного методу застосовувалися загальнонаукові методи, які виступають як конкретні пізнавальні засоби, необхідні для реалізації підходів та принципів, які лежать в основі провідного методу. Це аналіз документальних джерел з історії бібліотечної справи, суміжних наук; статистичний аналіз матеріалів; аналіз документів та їх теоретичне узагальнення.

З метою обґрунтування методологічних принципів дослідження використовувалися праці бібліотекозавців СРСР: К.І.Абрамова, А.М.Ванеєва, М.С.Карташова, В.В.Серова, І.М.Фрумїна, О.С.Чубар"яна тощо.

Д ж е р е л о з н а в ч у базу дослідження складають документи, що знаходяться в Центральному Державному Архіві Вищих Органів Влади України, Державному архіві м.Києва, Державному архіві Київської області, Відділі рукописів ЦНБ ім.В.І.Вернадського НАН України.

¹ Королевич Н.Ф. Український бібліограф Ю.О.Меженко /1892-1963/: Бібліографічний нарис. - К., 1993. - С.12-13.

Серед фондів ЦДАВО України для нашого дослідження найбільший інтерес становить фонд № 166. Матеріали, які зберігаються в ньому за описом № 1, дають уяву про кількість, стан та роботу бібліотек м. Києва в 20-х рр. XX ст., містять в собі окремі відомості про комплектування а також кількісний та якісний склад фондів київських бібліотек, про деякі аспекти діяльності органів керівництва бібліотечною справою у м. Києві. Річні звіти та плани роботи бібліотек м. Києва, зокрема бібліотеки ім. ВКП/б/, ВБУ при ВУАН, Єврейської державної бібліотеки, Польської державної бібліотеки, окремі відомості про комплектування їх фондів, про кошти, що виділялись на їх утримання, нами виявлено в справах опису № 6. Інші документи, які зберігаються в фонді № 166 і були нами проаналізовані, дозволяють розглянути питання щодо створення, організації мережі селянських будинків в Україні, і, зокрема в м. Києві, чиола їх учасників, змісту та форм роботи цих закладів. У фонді № 1738 ЦДАВО України нами було знайдено справи, в яких міститься інформація про діяльність Секції народних будинків та робітничих клубів, організовану в 1919р. про культурно-освітні заходи, які проводились в досліджуваний період в м. Києві. Довідки про історію створення та стан роботи Державної історичної бібліотеки України були знайдені в фонді № 2 архіву.

Чітку уяву про діяльність київських бібліотек у 20-х рр. дає вивчення фактографічного матеріалу, який було виявлено у фондах Державного архіву м. Києва. Опрацювання справ фонду № 163 дає можливість дослідити стан та діяльність безкоштовних народних бібліотек-читалень, які були організовані в м. Києві ще до революції, а також тих, що відкривалися в 1918 - 1919 рр. У фонді збереглися справи із статутом київських міських безкоштовних народних читалень, із статутом бібліотечних товариств, які діяли при цих бібліотеках, а також відомості про діяльність трудової бібліотечної школи у м. Києві, про утримання Київської міської публічної бібліотеки та ін. Документи, знайдені нами при дослідженні у фонді № Р-1 та № Р-4, вміщують звіти, плани та довідки про роботу київських бібліотек, будинків культури та клубів м. Києва в 20-х роках. Важливим для дослідження є справи, які зберігаються у фонді № Р-1 і дають уяву про культурно-освітню роботу серед трудящих напеменин, що проживали в м. Києві. Це - загальні відомості про постановку культурного обслуговування киян - представників різних національностей у то й період, конкретні цифри, факти, що ілюструють роботу єврейських, польських культурно-освітніх закладів.

Під час написання дисертації нами використані документальні матеріали, які в результаті наукового пошуку були знайдені в фондах Державного архіву Київської області. Так, у фонді " І42 зберігаються справи, в котрих викладені окремі факти щодо організації бібліотечної справи в м.Києві у 1920-х роках, обліку бібліотек та розподілу книг, які перейшли в загальнонародну власність, у фонді " І44 - відомості про стан київських бібліотек на початок 30-х років. Залишився матеріал, який дозволяє дослідити окремі напрямки національно-культурного будівництва в м.Києві. З цієї точки зору для нас були корисними фонди № 708, № 710, № III, № II2. В архіві Київської області були виявлені і інші документи, висвітлюючи різні аспекти бібліотечної діяльності в м.Києві в 1920-х рр.

Фонди № 47, № 52, № 50 Відділу рукописів ЦНБ ім.В.І.Вернадського НАН України цікаві для нас документами, в яких збереглися матеріали про діяльність окремих київських бібліотек, листування між їхніми співробітниками тощо.

При дослідженні проблеми нами були проаналізовані і використані відомості, опубліковані на сторінках видань Наркомосвіти - "Збірник декретів, наказів та розпоряджень по Народному комісаріату освіти УРСР" та "Бюлетень офіціальних розпоряджень і повідомлень Наркомосвіти", а також періодичних видань "Бібліологічні вісті", "Красный библиотечкарь", "Соціалістична культура" та ін.

Питання діяльності київських бібліотек у 20-х рр. XX ст. знайшли відображення в енциклопедичних та довідкових виданнях, статистичних збірниках.

Об'єктом дослідження є організація діяльності бібліотек м.Києва як соціально-культурних об'єктів суспільства.

Предмет дослідження - організаційно-структурний та змістовний аспекти системи бібліотек м.Києва у 1921-1929рр.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі наукового пошуку, аналізу та теоретичного узагальнення широкого кола джерел, що зберігаються в архівах та бібліотеках м.Києва, дослідити діяльність київських бібліотек у 1921-1929 рр. по забезпеченню культурних потреб населення.

У зв'язку з поставленою метою було висунуто таку гіпотезу : загальна картина бібліотечної діяльності по забезпеченню культурних потреб населення м.Києва розглядається як об'єктивне відобра-

ження культурних процесів, що були характерні для розвитку установ культури України в 20-х роках ХХ ст.

У відповідності до гіпотези були визначені такі **з а в д а н - н я д о с л і д ж е н н я**:

- висвітлити історичні умови, в яких розвивалась бібліотечна справа в м.Києві в 20-х рр. ХХ ст.;

- визначити основні напрямки діяльності бібліотек м.Києва та форми роботи, які використовувались київськими бібліотекарями з метою забезпечення культурних потреб україномовного та російськомовного населення;

- вивчити умови створення та розвитку книжкових фондів київських бібліотек як основи для забезпечення задоволення культурних, інформаційних потреб читачів;

- проаналізувати та узагальнити досвід діяльності київських громадських бібліотечних організацій;

- дослідити основні заходи щодо національно-культурного будівництва в м.Києві та висвітлити діяльність бібліотечних закладів, які обслуговували представників різних національностей що проживали у м.Києві в той час.

Н а у к о в а н о в и з н а. Вперше на основі вивчення та узагальнення широкого кола документальних джерел, зведено воедино матеріал та зроблено аналіз діяльності київських бібліотек, спрямованої на забезпечення культурних потреб населення. В науковий обіг введено значну кількість матеріалів, які раніше не публікувалися.

П р а к т и ч н а з н а ч и м і с т ь полягає в тому, що висвітлений нами досвід київських бібліотек, накопичений у 1921-1929 рр., може сприяти пошуку найбільш ефективних форм обслуговування читачів, задоволенню їх культурних, інформаційних потреб на сучасному етапі.

Зміст та теоретичні положення, висновки дисертації можуть послужити базою для подальшого дослідження даної проблеми. Матеріали дослідження можуть бути використані спеціалістами при написанні узагальнюючих праць з історії бібліотечної справи в Україні, а також при читанні лекцій та спецкурсів по історико-бібліотечній тематиці в вищих та середніх спеціальних учбових закладах.

Н а з а х и с т в и н о с я т ь с я н а с т у п н і п о л о ж е н н я:

1/ у 1920-х рр. відбувалося становлення мережі бібліотек м.Києва як системи;

2/ об'єктивне дослідження діяльності київських бібліотек по забезпеченню культурних потреб населення неможливе без розгляду проблеми на загальному історичному та культурному фоні;

3/ в 1920-ті роки велика увага приділялась питанням національно-культурного будівництва в м.Києві;

4/ діяльність Київського бібліотечного об'єднання сприяла підвищенню кваліфікації бібліотечних кадрів, організації методичної та практичної допомоги бібліотекам м.Києва, їх координації.

А п р о б а ц і я р о б о т и . Основні положення і висновки дослідження висвітлені в публікаціях у спеціальних виданнях, а також на наукових конференціях професорсько-викладацького складу та аспірантів Київського державного інституту культури /1994, 1995 рр./ і науковій сесії інституту бібліотекознавства НАН України /1992р./.

С т р у к т у р а д и с е р т а ц і ї . Дисертаційне дослідження складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатку, в якому вміщено перелік архівних документів, що розкривають досліджувану проблему.

П. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У в с т у п і обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, визначається його мета, об'єкт та предмет, розкриваються завдання, наукова новизна та практична значимість дисертації.

В п е р ш о м у р о з д і л і "Основні напрямки діяльності бібліотек м.Києва по підвищенню рівня освіти та культури населення у 1921-1929 рр." розглядаються організаційні питання бібліотечного будівництва у м.Києві в 20-х рр. XX ст., простежується взаємозв'язок бібліотек м.Києва та інших закладів культури і освіти у справі підвищення рівня освіти населення, забезпеченні їх інформаційних, культурних потреб, визначаються аналізуються форми роботи, які використовували бібліотечні працівники м.Києва у своїй діяльності у 20-ті роки XX ст.

В 20-х рр. XX ст, в розвитку бібліотечної справи в м.Києві відбулися зміни, які справили значний вплив на головні принципи діяльності київських бібліотек та рівень обслуговування ними споживачів інформації. Вивчення документальних джерел дозволяє констатувати, що, насамперед, перетворення торкнулися організаційно-структурного та змістовного аспектів бібліотечної системи м.Києва.

Дослідження стану бібліотечних ресурсів у м.Києві у 1921-1929 рр. потребує звернення до історичного минулого, оскільки історія розвитку бібліотечної справи нами розглядається у зв'язку з історичною ситуацією. У дисертації охарактеризовані історичні процеси, які відбувалися у 20-х рр. XX ст., викладені сучасні оцінки тих історичних подій.

Аналіз архівних документів та матеріалів, опублікованих в розрізних джерелах, дає підстави ствержувати, що поряд із складними економічними проблемами, які вирішувались Урядом в той час, питанням культури також приділялась увага. Для керівництва роботою закладів культури в 1918 р. в складі Тимчасового робітничо-селянського Уряду України був створений Відділ народної освіти, який видав шкільною та позашкільною освітою. На Київщині Відділ народної освіти був організований при Виконавчому комітеті Київської Ради. Створений у структурі державних органів влади, для більш плідної роботи він вирішив включити до свого складу представників від культурно-освітніх комісій, профспілок, фабзавкомів міста, інших організацій.

Бібліотечна справа була однією з важливих ланок культурного будівництва, про яку турбувалися органи влади. З метою забезпечення збереження та охорони книжкового майна у складі Київської губнаросвіти була створена Секція охорони бібліотек. Головна увага приділялася створенню єдиного книжкового фонду м.Києва, охороні та зосередженню книжкового матеріалу. Поряд з бібліотечною Секцією при Виконавчому комітеті Київської ради депутатів утворилася Секція народних будинків та клубів. Її діяльність була спрямована на відкриття та участь у роботі культурно-освітніх установ клубного типу, які разом з бібліотеками були покликані підняти культурний рівень трудящих м.Києва, надати допомогу у подоланні неписьменності, прилучити їх до вітчизняного та світового культурного надбання.

Київський відділ народної освіти проводив культурно-освітню роботу не тільки серед киян, але й турбувався про організацію діяльності бібліотек та інших закладів культури в сільській місцевості. В роботі розглядається історія створення та діяльність селянських будинків /сільбудів/ Київщини. Працівники сільбудів намагалися, щоб зміст їх діяльності відповідав різнобічним інтересам селян і тим самим сприяв розвитку здібностей відвідувачів, під-

виццянню рівня їх освіченості. З цією метою при селянських будинках Київщини працювали гуртки українознавства, драматичні, хоріві, політичні, природничо-наукові, сільськогосподарські, літературні. При сельбудах та хатах-читальнях працювали лікнепи, діяльність яких була спрямована на знищення неписьменності та малописьменності серед населення. Відзначалися різноманітністю і ті заходи, які проводилися в той час робітниками селянських будинків: мітинги, голосні читки, стінні та "живі" газети, політсуди, політтурніри, спектаклі, концерти, літературно-музичні вечори.

В дисертації визначаються та аналізуються функції, які реалізовували київські бібліотеки в 1921-1929 рр.: педагогічна, культурно-освітня, інформаційна та ін. Значна увага приділяється організації бібліотеками самоосвітньої роботи серед киян. Дослідження питання діяльності київських бібліотекарів по забезпеченню культурних потреб населення потребує визначення тих категорій читачів, з якими працювали робітники бібліотечних закладів. Аналіз документів дозволяє констатувати, що в 20-х роках в м. Києві найбільшими за чисельністю були групи робітників і службовців; в медичних, педагогічних, культурно-освітніх установах киян було зайнято значно менше. Знайдені матеріали свідчать про те, що на початок 20-х років ХХ ст. населення м. Києва було представлено різними соціальними групами. Від бібліотечних працівників це вимагало створення мережі бібліотек, які б задовольняли культурні потреби киян, враховуючи різний рівень їх освіти, професійної підготовки, фахові особливості.

Як свідчать документи, в 1920-ті роки, попри всі труднощі, пов'язані з тяжким політичним та економічним становищем, в м. Києві вже діяли такі бібліотечні заклади. Так, працювали дві крупні київські бібліотеки - Бібліотека ім. ВКП/с/ та ВБУ при ВУАН, районні робітничі бібліотеки - Подільська, Солом'янська, Лук'янівська, профспілкові бібліотеки - Спілки швейників, Спілки друкарів і т.ін., бібліотеки учбових закладів, при клубах та ін. Оскільки матеріальне, кадрове забезпечення цих бібліотек на той час було слабким, читачі для задоволення своїх інформаційних, культурних, інших потреб зверталися до ВБУ, бібліотеки ім. ВКП/с/, бібліотеки Наркомвугілля, бібліотеки трамвайників. Тому в роботі частково висвітлюється їх діяльність у 1920-х рр.

Розглядаючи проблеми організації, розвитку та діяльності київських бібліотек у 1921-1929 рр., становить науковий інтерес вивчення та аналіз тих форм культурно-освітньої роботи, які київські бібліотекарі використовували у своїй практиці. В розділі представлені матеріали, які характеризують широкий спектр форм бібліотечної діяльності, що тоді застосовувалися бібліотечними працівниками. Значна увага приділяється питанням вивчення читача, яке активно розроблялось у 20-х рр. і залишається актуальним для сьогодення. Враховуючи те, що в 1920-х рр. певна частина населення м.Києва не володіла грамотою, київські бібліотеки взяли участь у боротьбі з неписьменністю та малописьменністю. Виявлені матеріали дозволяють зробити висновок, що в 20-х рр. бібліотеки починають частково виконувати функції, притаманні осередкам народної освіти. В дисертації висвітлюються заходи, які влаштовували бібліотечні працівники з метою подолання неписьменності, підвищення освітнього рівня киян.

Таким чином, розвиток бібліотечної справи у м.Києві в 1921-1929 рр. характеризується створенням нових органів керівництва роботою закладів культури, організацією системи бібліотечних закладів, які були покликані задовольнити різнобічні культурні потреби киян, та використанням у бібліотечній практиці нових і традиційних форм роботи.

У д р у г о м у р о з д і л і "Організаційно-методична діяльність бібліотечних працівників м.Києва в 20-х рр. XX ст." висвітлюється історія розвитку та основні напрямки діяльності Київського бібліотечного об'єднання, інших громадських бібліотечних організацій, які діяли в м.Києві у той період, розглядаються заходи, що здійснювалися бібліотечними працівниками м.Києва в 20-х рр. XX ст. щодо національно-культурного будівництва.

Проблема створення та діяльності бібліотечних об'єднань була і залишається актуальною на протязі багатьох десятиліть для працівників бібліотек. Вже на початку 20-х рр. XX ст. виникла потреба у створенні професійної структури, яка б виконувала організаційні, координаційні та методичні функції для бібліотек м.Києва. Бібліотечні працівники вели активний пошук форм спілкування і співпраці, намагалися об'єднатися для вирішення своїх професійних питань. До них можна віднести накопчування теоретичних досягнень в галузі бібліотекознавства та бібліографознавства, його практичне втілення, узагальнення досвіду роботи, набутого київськими бібліотеками, роз-

в'язання проблем підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів тощо. З цією метою працівники київських бібліотек організували у 1921 р. бібліотечну асоціацію, яка була покликана дати імпульс розвитку бібліотечної справи у м.Києві. Однак, бібліотечна діяльність Київської бібліотечної асоціації тривала недовгий час. Після припинення її існування працівники київських бібліотек не залишили ідеї щодо створення професійної бібліотечної організації. В вересні 1924 р. робітниками масових, академічних, військових, дитячих та інших бібліотек організували Київське бібліотечне об'єднання, діяльність якого позитивно впливала на розвиток бібліотечної справи в м.Києві.

Члени Київського бібліотечного об'єднання бачили своїм завданням розробку питань наукової постановки бібліотечної справи у м.Києві, опрацювання бібліотечної методики, перепідготовку бібліотечних працівників. В її розділі досліджуються напрямки роботи бібліотечного об'єднання, аналізуються заходи, які впроваджувалися учасниками Київського бібліотечного об'єднання, вміщуються матеріали про роботу бібліотечних товариств при безкоштовних бібліотеках-читальнях у м.Києві на початку ХХ ст. Їх досвід був корисним і знайшов свій розвиток при організації діяльності Київського бібліотечного об'єднання. Але ідеї, які використовувалися при роботі бібліотечних товариств на початку ХХ ст., не переносилися механічно в Київське бібліотечне об'єднання. Його учасники підходили творчо до досвіду товариств, що працювали при київських бібліотеках-читальнях, відбирали в ньому позитивні моменти і вносили свої доповнення. Якщо бібліотечні товариства, створені при київських бібліотеках-читальнях на початку ХХ ст., були в більшій мірі органами керівництва, то Київське бібліотечне об'єднання, організоване в 1924 р., було організаційно-методичним центром, місцем живого спілкування бібліотекарів м.Києва.

Одним з головних напрямків роботи Київського бібліотечного об'єднання було створення Кабінету бібліотекаря у 1925 р. Його організатором і першою завідувачою була Н.Я.Фрідман, людина яка все своє життя присвятила бібліотечній справі. Всю свою роботу Кабінет бібліотекаря проводив в таких напрямках:

- облік досвіду бібліотечної роботи;
- опрацювання питань бібліотечної теорії, практики та методики на основі обліку досвіду бібліотечної роботи;
- втілення вивчених питань у бібліотечну практику.

Розглядаючи проблеми організації, розвитку та діяльності київських бібліотек у 1921-1929 рр., становить науковий інтерес вивчення та аналіз тих форм культурно-освітньої роботи, які київські бібліотекарі використовували у своїй практиці. В розділі представлені матеріали, які характеризують широкий спектр форм бібліотечної діяльності, що тоді застосовувалися бібліотечними працівниками. Значна увага приділяється питанням вивчення читача, яке активно розроблялось у 20-х рр. і залишається актуальним для сьогодення. Враховуючи те, що в 1920-х рр. певна частина населення м.Києва не володіла грамотою, київські бібліотеки взяли участь у боротьбі з неписьменністю та малописьменністю. Виявлені матеріали дозволяють зробити висновок, що в 20-х рр. бібліотеки починають частково виконувати функції, притаманні осередкам народної освіти. В дисертації висвітлюється заходи, які влаштовували бібліотечні працівники з метою подолання неписьменності, підвищення освітнього рівня киян.

Таким чином, розвиток бібліотечної справи у м.Києві в 1921-1929 рр. характеризується створенням нових органів керівництва роботою закладів культури, організацією системи бібліотечних закладів, які були покликані задовольнити різнобічні культурні потреби киян, та використанням у бібліотечній практиці нових і традиційних форм роботи.

У д р у г о м у р о з д і л і "Організаційно-методична діяльність бібліотечних працівників м.Києва в 20-х рр. XX ст." висвітлюється історія розвитку та основні напрямки діяльності Київського бібліотечного об'єднання, інших громадських бібліотечних організацій, які діяли в м.Києві у той період, розглядаються заходи, що здійснювалися бібліотечними працівниками м.Києва в 20-х рр. XX ст. щодо національно-культурного будівництва.

Проблема створення та діяльності бібліотечних об'єднань була і залишається актуальною на протязі багатьох десятиліть для працівників бібліотек. Вже на початку 20-х рр. XX ст. виникла потреба у створенні професійної структури, яка б виконувала організаційні, координаційні та методичні функції для бібліотек м.Києва. Бібліотечні працівники вели активний пошук форм спілкування і співпраці, намагалися об'єднатися для вирішення своїх професійних питань. До них можна віднести накопичення теоретичних досягнень в галузі бібліотекознавства та бібліографознавства, його практичне втілення, узагальнення досвіду роботи, набутого київськими бібліотеками, роз-

в'язання проблем підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів тощо. З цією метою працівники київських бібліотек організували у 1921 р. бібліотечну асоціацію, яка була покликана дати імпульс розвитку бібліотечної справи у м.Києві. Однак, бібліотечна діяльність Київської бібліотечної асоціації тривала недовгий час. Після припинення її існування працівники київських бібліотек не залишили ідеї щодо створення професійної бібліотечної організації. В вересні 1924 р. робітниками масових, академічних, військових, дитячих та інших бібліотек організували Київське бібліотечне об'єднання, діяльність якого позитивно впливала на розвиток бібліотечної справи в м.Києві.

Члени Київського бібліотечного об'єднання бачили своїм завданням розробку питань наукової постановки бібліотечної справи у м.Києві, опрацювання бібліотечної методики, перепідготовку бібліотечних працівників. В її розділі досліджуються напрямки роботи бібліотечного об'єднання, аналізуються заходи, які владтовувалися учасниками Київського бібліотечного об'єднання, вміщуються матеріали про роботу бібліотечних товариств при безкоштовних бібліотеках-читальнях у м.Києві на початку ХХ ст. Їх досвід був корисним і знайшов свій розвиток при організації діяльності Київського бібліотечного об'єднання. Але ідеї, які використовувалися при роботі бібліотечних товариств на початку ХХ ст., не переносилися механічно в Київське бібліотечне об'єднання. Його учасники підходили творчо до досвіду товариств, що працювали при київських бібліотеках-читальнях, відбирали в ньому позитивні моменти і вносили свої доповнення. Якщо бібліотечні товариства, створені при київських бібліотеках-читальнях на початку ХХ ст., були в більшій мірі органами керівництва, то Київське бібліотечне об'єднання, організоване в 1924 р., було організаційно-методичним центром, місцем живого спілкування бібліотекарів м.Києва.

Одним з головних напрямків роботи Київського бібліотечного об'єднання було створення Кабінету бібліотекаря у 1925 р. Його організатором і першою завідувачою була Н.Я.Фрідман, людина яка все своє життя присвятила бібліотечній справі. Всю свою роботу Кабінет бібліотекаря проводив в таких напрямках:

- облік досвіду бібліотечної роботи;
- опрацювання питань бібліотечної теорії, практики та методики на основі обліку досвіду бібліотечної роботи;
- втілення вивчених питань у бібліотечну практику.

Важливе місце в діяльності бібліотечного об'єднання надавалось підготовці та перепідготовці бібліотечних кадрів. З діяльністю Кабінету бібліотекаря пов'язана робота Київського міського семінару бібліотечних працівників, який почав працювати на початку 1926 р. Керівництво підготовкою взяв на себе Кабінет. В дисертації доводиться, що організація бібліотечного практиканства для робітників масових бібліотек м. Києва була важливою справою, яка дозволила надати бібліотекарям основні практичні навички, необхідні для роботи в бібліотеці, ознайомити їх з найбільш суттєвими питаннями бібліотечної діяльності.

Серед питань, що вирішувались учасниками Київського бібліотечного об'єднання, одною з найважливіших була проблема формування фондів. В 20-х роках бібліотечні працівники м. Києва надавали великого значення вивченню цього питання. В результаті наукового пошуку нами були виявлені розрізнені і суперечливі архівні документи, які не дозволяють зробити поглиблений аналіз та остаточні висновки щодо якісного та кількісного складу фондів київських бібліотек в той період, визначити ступінь задовлення читачів їх наповненням. В ході дисертаційного дослідження ми дійшли висновку, що ця проблема вимагає більш поглибленого вивчення першоджерел і може бути предметом для самостійного, окремого наукового дослідження.

Однак, матеріали, які були знайдені нами в фондах ЦДАВО України, Державного архіву м. Києва, дають можливість розглянути і в загальному вигляді представити галузевий склад книжкових фондів бібліотек м. Києва, склад фондів за мовним принципом та деякі інші аспекти, що характеризують склад та стан бібліотечних фондів м. Києва, які вивчалися членами Київського бібліотечного об'єднання.

Бібліотечні працівники м. Києва, які були учасниками Київського бібліотечного об'єднання, організовували обслуговування не тільки україномовного та російськомовного населення, але й намагалися задовольняти культурні потреби представників різних національностей, які проживали в той час в Києві. Проблема організації культурно-освітньої роботи серед представників національних меншин, неодноразово була предметом спеціального обговорення на бібліотечних нарадах, які регулярно скликалися учасниками Київського бібліотечного об'єднання.

Проблемам національно-культурного будівництва у 1920-ті роки надавалося велике значення. При Київській міськраді у цей період

діяло Нацменбюро, яке керувало культурно-освітньою роботою закладів культури, що обслуговували представників різних національностей, населявших м.Київ: поляків, євреїв, чехів, латиських, німців і т.д. Особлива увага зверталася на забезпечення населення літературою, виданою різними мовами. З метою задоволення читачьких інтересів споживачів інформації різних національностей у м.Києві були додатково організовані дві державні бібліотеки - Державна Польська та Єврейська бібліотеки. В розрізних документальних джерелах зафіксовано, що в структурі денних масових бібліотек, у бібліотеках клубів та на підприємствах були створені національні відділи. В інших бібліотеках такі відділи не функціонували, але у їх книжкових фондах зберігалася література, видана різними мовами. Це стало можливим саме в 20-х рр. ХХ ст., в часи, коли в Україні проводилася політика "українізації". В розділі представлені матеріали про роботу інших культурно-освітніх закладів: будинків культури, клубів, таких, наприклад, як Латиський робітничий клуб "Лесма", клуб китайського населення та ін. Незважаючи на деякі недоліки в роботі цих закладів, пбв'язані з матеріальними, кадровими, іншими труднощами, їх працівники докладали чималих зусиль, аби сприяти підвищенню культурного, освітнього рівня представників різних національностей, що проживали в м.Києві в той період, зберігати та посилювати національні традиції, звичаї, національну культуру.

Отже, прагнення працівників київських бібліотек об'єднуватися для спільного вирішення своїх професійних питань спричинило створення Київського бібліотечного об'єднання, яке в 20-х рр. ХХ ст. виконувало організаційні, методичні функції щодо бібліотек м.Києва.

Дисертація не претендує на вичерпний розгляд усіх аспектів наукової проблеми.

III. ВИСНОВКИ.

Проведене дисертаційне дослідження дозволяє зробити такі висновки.

Становлення мережі державних масових бібліотек м.Києва відбулося у 20-х роках ХХ ст. Керівництво роботою цих закладів взяв на себе підвідділ позашкільної освіти, який входив до складу Відділу народної освіти, створеного у 1918 році при Виконавчому комітеті Київської ради депутатів. Позашкільний відділ розподілявся на се-

ції: бібліотечну, народних будинків та клубів, тощо, кожна з яких відповідала за організацію роботи в окремій галузі культурного будівництва. Крім відділу народної освіти, який працював при Київській раді депутатів і надавав допомогу в роботі державних бібліотек, такі ж відділи діяли і при профспілкових організаціях та осередках і турбувалися про створення мережі профспілкових культурно-освітніх закладів, в тому числі й бібліотек.

На основі аналізу опублікованих та неопублікованих документів в дисертаційному дослідженні розкриті функції, які виконували бібліотеки м. Києва в 1920-х роках: культурно-освітня, інформаційна, дозвілєва. Особлива увага звертається на здійснення київськими бібліотеками функцій, притаманної осередкам народної освіти - участь у подоланні неписьменності та малописьменності населення. З цією метою у 20-х роках при київських бібліотеках та хатах-читальнях створювалися і діяли пункти по ліквідації неписьменності, туртки для малописьменних.

В дисертації доводиться, що при практичній реалізації цих функцій, бібліотечні працівники м. Києва використовували різноманітні форми роботи, яким були властиві відповідальність культурним та інформаційним потребам киян, застосування засобів наочної пропаганди, видовищність. Вечори книги, бесіди, конференції, книжкові виставки і багато інших форм бібліотечної роботи допомагали відвідувачам київських бібліотек підвищувати свій культурний, освітній, професійний рівень, цікаво і змістовно організовувати і проводити своє дозвілля.

З метою спільного пошуку шляхів покращення бібліотечного обслуговування київських читачів, вирішення матеріальних, кадрових та інших проблем київських бібліотекарів на початку 20-х років ХХ ст. у м. Києві створювалися бібліотечні громадські організації. Як свідчать документи, в 1921 р. була організована Київська бібліотечна асоціація, яка об'єднала представників київських бібліотек різного типу. Головною метою діяльності бібліотечної асоціації була розробка проблематики бібліотечної теорії та практики.

Після припинення її існування, ідею організації бібліотечної громадськості навколо єдиного центру було реалізовано при створенні у 1924 р. Київського бібліотечного об'єднання. До нього увійшли працівники масових, академічних, військових та інших бібліотек м. Києва. Члени Київського бібліотечного об'єднання під час своєї діяльності ставили та вирішували такі завдання, як розробка питань

людо наукової постановки бібліотечної справи в м.Києві, опрацювання бібліотечної методики та практики, підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів.

Під час дослідження розглянуті та проаналізовані заходи, які здійснювалися учасниками бібліотечного об'єднання м.Києва з метою впровадження окреслених положень в бібліотечну практику. Одним з головних напрямків діяльності Київського бібліотечного об'єднання було створення Кабінету бібліотекаря в 1925 р., який надавав допомогу у підвищенні професійного рівня працівників бібліотек м.Києва. Рівня за змістом та формами робота, яка проводилася в 20-х роках Київським кабінетом бібліотекаря, справила позитивний вплив на діяльність бібліотечних установ м.Києва, що в свою чергу, створювало умови для покращення обслуговування київських читачів, задоволення їх культурних потреб.

Учасники Київського бібліотечного об'єднання особливу увагу приділяли проблемам розвитку бібліотечних фондів київських бібліотек. Працівники бібліотечних установ м.Києва вивчали кількісний та якісний склад книжкових фондів, намагалися звільняти їх від книжкового баласту та комплектувати літературою, яка користувалася попитом у читачів. Науковий аналіз розпорошених архівних джерел дозволив зробити висновок, що в 1920-х рр. фонди київських бібліотек комплектувалися літературою по різним галузям знань, виданою різними мовами. Принципи формування фондів київських бібліотек у 20-ті роки, зокрема комплектування літературою, виданою різними мовами, використовуються і в сучасних бібліотеках, залишаючись важливим фактором розвитку національної культури, традицій.

Дослідження показало, що в 20-х роках ХХ ст. бібліотечні працівники м.Києва організовували обслуговування не тільки українсько-російськомовного населення м.Києва, але й представників інших національностей, які населяли в той період м.Київ. Державна польська та Державна єврейська бібліотеки, інші культурно-освітні заклади та осередки, що працювали в 20-ті роки, намагалися якомога повніше задовольняти національно-культурні потреби киян.

Науковою цінністю для сучасних бібліотечних фахівців та науковців є публікації Д.Балики, Л.Биковського, Я.Керекеза, С.Комського, І.Метельмана, С.Сірополка, Н.Фрідвевої, які працювали в той період в м.Києві і займалися активною практичною та науковою діяльністю.

На основі аналізу та узагальнення широкого кола джерел з проблеми можна висунути деякі практичні РЕКОМЕНДАЦІЇ.

В результаті науково-пошукової роботи по темі дисертаційного дослідження виявлені архівні документи, які досі не були в науковому обігу. Робота над цими матеріалами переконує в необхідності доповнення джерелознавчої бази з історії бібліотечної справи України, створенні путівника по архівним фондам, які містять відомості з історії бібліотечної справи в м.Києві.

Проведене дослідження показало необхідність більш глибокого вивчення першоджерел з питань стану та динаміки розвитку фондів київських бібліотек у 1920-х рр. та здійснення самостійного, окремого дослідження з цієї проблеми.

Видається необхідним створення на сучасному етапі бібліотечної асоціації /об'єднання/ для спільного вирішення наукових та практичних проблем в галузі бібліотечної справи. При організації асоціації /об'єднання/ може бути використаний досвід, накопичений учасниками Київського бібліотечного об'єднання в 20-х роках ХХ ст.

З метою посилення загальнобібліотечної підготовки слід ввести в учбові плани закладів, що готують працівників в бібліотечній галузі, таку дисципліну, як історія бібліотечної справи в м.Києві. На сучасному етапі, коли м.Київ став столицею незалежної, самостійної держави - України, вивчення цього курсу є доцільним.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Белова В.М. Наукова література у фондах бібліотек Києва /1928-1930 рр./ // Дослідження фондів наукових бібліотек України. Сучасний стан та перспективи розвитку: Тези доп. Першої наукової сесії Інституту бібліотекознавства, Київ, 29 жовт. 1992р. - К, 1992. - С.37.

2. Ступак В.Л. Взаємодія бібліотек у задоволенні національно-культурних потреб населення м.Києва у 20-30-х рр. ХХ ст. // Культура України: Історія і сучасність: Тези доп. Міжнародної наук.теор. конф., Харків, 25-28 жовт. 1994 р. - Х., 1994. - С.107-108.

3. Ступак В.Л. Діяльність Київського бібліотечного об'єднання у 20-х роках ХХ ст. // Історія бібліотечної справи в Україні: Збірник наукових праць: Вип.І. - К., 1995. - С.24-29.

4. Ступак В.Л. Організація обслуговування читачів в бібліотеках м.Києва у 1920-30-х роках // Тези ХХV звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів факультету бібліотечно-інформаційних систем за 1993 - 1994 навч. рік - К., 1994. - С.13-14.

СТУПАК В. Л. "Деятельность киевских библиотек по обеспечению культурных потребностей населения в 1921 - 1929 гг."

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 17.00.08 - теория и история культуры, Киевский гос. ин-т культуры, Киев, 1995.

В диссертации рассматриваются основные направления деятельности киевских библиотек в 1921 - 1929 гг. по обеспечению культурных потребностей населения, формы и методы работы, которые использовались работниками библиотек г. Киева в 20-е гг. XX в., история создания и деятельность Киевского библиотечного объединения.

Установлено, что:

1. Наибольших успехов в удовлетворении культурных потребностей населения библиотеки Киева достигли в 1923 - 1929 гг.
2. В 20-е годы XX в. особое внимание уделялось проблемам национально-культурного строительства в г. Киеве.
3. Деятельность Киевского библиотечного объединения была целесообразной.

Ключові слова:
діяльність київських бібліотек, 1921-1929 рр., культурні потреби

Stupak V.L. Activity of Kiev libraries in provision of cultural requirements of population in 1921 - 1929.

The Thesis of competition for the Bachelor of Historical Science (speciality 17.00.08) - The Theory and the History of Culture, Kiev State Institute of Culture, Kiev, 1995.

The thesis touches of the main activities of Kiev libraries in provision of cultural requirements of population in 1921 - 1929, forms and methods of work in Kiev's libraries in the 20 th of the XX century, history of creation and activity of library union of Kiev.

It is determined that:

1. The libraries of Kiev succeeded much in provision of cultural requirements of population during 1923 - 1929.
2. The great attention was drawn to the problems of national & cultural building in Kiev in the 20th of the XX century.
3. The activity of the library union of Kiev was expedient.